

Різдвяна пісня у прозі

*Повість про Різдво,
з участю Духів*

Куплет I

МЕРГЛЕЇВ ДУХ

Ночнімо пісню цю з того, що Мерглей помер і ліг у глей. І хто б у цьому й сумнівався? Адже свідоцтво про його смерть підписали священник, причетник, хазяїн похоронного бюро й головний гробар. Підписав те свідоцтво і сам Скряж. І прізвище “Скряж” якнайбезпосередніше стосувалося пункту “Зміни” в статуті їхнього спільного підприємства, а це означало, що він може змінити в тому документі все, що тільки йому заманеться.

Старий Мерглей був мертвий, неначе цвях в одвірку.

Але ж затямте! Я аж ніяк не хочу сказати, ніби знаю, чим цвях, забитий в одвірок, мертвіший за всі інші на світі цвяхи. Особисто я більше схиляюся до думки, що з усіх залізних виробів наймертвішим може бути хіба що такий цвях, якого забили у труну. Але в цій англійській примовці заховано споконвічну мудрість наших предків, тож я й не споганю її оцим грішним моїм пером невігласа, а то коли б таке нечестя не поклато краю Рідному Краєві. Тому дозвольте мені повторити, ще й наголосити, що Мерглей таки ліг у глей, тобто був мертвий, наче цвях в одвірку.

Чи ж знав Скряз про кончину свого компаньйона? Авжеж, знав. А як же інакше? Скряз із Мерглеєм були компаньйонами вже й не пам'ятаю скільки років. Скряз був його єдиним виконавцем духівниці, єдиним опікуном, єдиним правонаступником, єдиним законним спадкоємцем, єдиним другом і єдиним поминальником. Але навіть самого Скряза ця печальна подія аж ніяк не вивела з ладу, бо ж навіть у день компаньйонного похорону він показав себе чудовим підприємцем, відшкодувавши цю втрату абсолютно блискучою оборудкою.

Згадка про Мерглеїв похорон знову приводить мене назад, до того самого моменту, з якого я й починав. Ні-ні, у Мерглеєвій смерті не може бути жодного сумніву. Читачі повинні чітко це усвідомити, а то чим іще подивує їх історія, яку я збираюся розповісти? Бо й справді: коли б ми не були абсолютно переконані, що Гамлетів батько помер іще до початку п'єси, то в його нічних прогулянках під східним вітерцем по своїх рідних мурах не було б нічого незвичайнішого, ніж коли б котрий-небудь інший літній пан вискочив легковажно поночі під свіжий вітерець — скажімо, на цвинтар біля собору Святого Павла, — аби просто потрясти і без того нестійкий розум свого синочка.

Скільки часу збігло потім, а Скряз так і не замалював фарбою імені старого Мерглея на вивісці “Скряз і Мерглей”. Так те ім'я й красувалося ще багато років потому над дверима контори. І всі знали фірму тільки як “Скряз і Мерглей”. Підприємці-новачки називали Скряза хто Скрязем, а хто — Мерглеєм, але він однаково відгукувався на обидва прізвища. Для нього це було все одно.

РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ

Але щоб несхитно гнути своєї, його рука була ого яка тверда! Ох і скнара був той Скряж! Що за давучий, мнучий, гнучий, хапучий і дряпучий, загребущий і завидющий старий гріховодник! Твердий і гострий, як креміль, з якого ще жодна криця ні разу не викресала полум'я щедрості; зачасний і затаєний, потайний і самітний, мов молюск. Холод, мерзенний мороз, що аж тріщав у ньому, геть заморозив його старечі риси, витончив його гачкуватого носа, поморщив, поорав йому щоки, затужавив йому ходу, почервонив очі, а тонкі губи — посилив, промовляючи з його нутра так-то вже пронизливо та пронозисто його рипучим голосом. Морозяний іній обсів йому голову, брови, гейби скручене з дроту підборіддя. Свою незвичайно низьку температуру він завжди носив при собі, прохолоджуючи самою своєю присутністю власну контору в спекотні дні й не відтаваючи ані на градус на Різдво.

Зовнішні спека й холод не дуже турбували Скряжа. Найспекотніша спека літа не могла його відіграти, найдошкульніша зимова холодрига — заморозити. Найпронизливіший вітер не пропікав так, як він; найнавальніший снігопад не перемагав так невідпорно; найшкулькіший дощ не шмагав, не стьобав так неблаганно. Негода ніяким чином не могла йому дозолити. Злива, сніг, град, сльота не могли похвалитися бодай однією над ним перевагою. Вони-бо часто падали людям на голову як щедротне благословення неба, тоді як Скряж не відав, що воно таке — щедрість.

Ніхто й ніколи не зупиняв його на вулиці радісними словами: “Мій любий Скряже! Як ся маєш? Коли ж ти завітаєш до мене в гості?”. Жебраки ніколи не просили в нього копійчину, діти ніколи не запитували, котра година, а перехожі, чоловіки та жінки, ніколи не зверталися до Скряжа із проханням сказати, як пройти до такого й такого місця. Навіть пси, поводитирі сліпих, здається, добре його знали: ледь забачать, що наближається Скряж, так і тягнуть своїх господарів з вулиці у двері, у двори, а тоді вимахують хвостами, неначе промовляючи: “Бути без очей, мій сліпий господарю, це краще, ніж мати отаке лихе око!”.

Але що Скряжеві до того! Саме це йому й подобалося. Ліктями прокладати собі життєвий шлях крізь юрби, остерігаючи всяку людську

симпатію, щоб трималася від нього чимдалі, — це було для Скряжа тим, що знавці життя називають “захопленням”.

Якось-то напередодні Різдва, найкращого дня року, старий Скряж сидів-працював у своїй конторі. Стояла холодна, люто кусюча погода, ще й туман запав, і Скряж чув, як люди на подвір’ї надсадно дихають, ходячи туди-сюди, б’ючи себе кулаками в груди й тупаючи ногами по бруківці, щоб якось зігрітися. Міські годинники допіру тільки вибили третю, а вже було геть темно надворі. Та й протягом дня хіба то було світло? І в вікнах сусідніх контор уже палахкотіли свічки, мов хто наляпав червонястих плям на брунасте повітря, яке можна було просто пальцями помацати. Туман сотався, просочувався у всі шпарини й замкові щілини, а надворі був такий густий, що будинки по той бік вузького, вужчого не буває, подвір’я ледь проглядали крізь той туман сірими примарами. Бачивши, як брудна хмара падає на землю, все покриваючи пітьмою, хто б не подумав: чи не дожилась матінка Природа до краю та чи не виношує в собі якихось світових змін?

Двері Скряжевого кабінету були прочинені, щоб він міг пасти оком свого клерка, що далі за тими дверима нидів у похмурій комірчині, схожій чи то на цистерну, чи то на тюремну камеру, чи то на келію, знімаючи копії з листів. Біля Скряжа ледь дихало невеличке полум’я, але вогник біля клерка був настільки кволіший, що здавалося, там тліє лиш одна крихітна вуглинка. Але підкинути вугілля сердега не смів, бо Скряж тримав ящика з вугіллям у своїй кімнаті, й коли б клерк насмілився зайти до хазяїна з совком у руці, це з його боку було б те саме, що нерозважно написати заяву на звільнення. Ось чому клерк закутався, як міг, своїм білим вовняним шарфом і робив відчайдушні зусилля зігрітися свічкою, але, не будши людиною могутньої уяви, зазнавав у цьому невдачі.

— Веселого Різдва, дядечку! Бог на поміч! — пролунав раптом чийсь бадьорий голос. Належав той голос Скряжевому небожеві, який надбів так швидко, що дядечко тільки з голосу довідався про його появу.

— Пхе! — скривився Скряж. — Які дурниці!

РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ

А він так розігрівся від шпаркої ходи крізь морозяний туман, цей Скрязів небіж, що весь аж пашів, гарне обличчя йому рум'яніло, очі блищали, а віддих з рота виривався парою.

— Різдво — дурниці? Та що ви, дядечку? — зчудувався небіж. — Це ви, либонь, жартуєте?

— Не жартую, — запевнив Скряз. — Веселе Різдво? Яке ти маєш право бути веселим, злидото!

— Ну-ну, заспокойтесь, — весело відказав небіж. — А яке право маєте ви бути похмурим? Які у вас підстави бути ще й понурим? Із вашим багатством!

Не мавши напихваті ніякої кращої відповіді, Скряз задовольнився тим, що тільки повторив:

— Пхе! Які дурниці!

— Та ви не сердьтеся, дядечку! — попросив небіж.

— А як же мені не сердитися, — відрізав дядечко, — якщо я мушу жити серед таких телепнів, як ти? Бо що для вас Різдво, як не нагода посплачувати рахунки без грошей? Що — як не нагода переконатися, що ви на рік постаршали й постаріли, але ні на годину не побагатшали? Що — як не нагода побачити прірву між вашими видатками та прибутками у ваших записах і переконатися, що кожнісінька цифра тих записів, за всі дванадцять місяців минулого року, вбивчо свідчить про вашу неспроможність? Та коли б моя воля, — обурено вирік Скряз, — то всякого дурня, котрий галасає по вулицях, викрикуючи: “Веселого Різдва!” — слід було б зварити з його власним пудингом, а поховати, пробивши осиковим кілком серце! І це по заслuzі було б!

— Дядечку! — благально протяг небіж.

— Небоже! — суворо відказав дядечко. — Ти святкуй своє Різдво по-своєму, а мені дозволь відзначати його по-моєму.

— Відзначати! — повторив небіж. — Але ж ви зовсім його не відзначаєте.

— То хай воно так і буде, і дай мені спокій, — відрізав Скряз. — Тобі ж велике добро від цього! Було і буде!

— Смію сказати, що на світі є багато чого такого, що приносить мені добро, але не обов'язково вигоду, — заперечив небіж. — У тому числі й Різдво. І я добре пам'ятаю, що завжди сприймав різдвяні святки, коли вони наставали, — не кажучи вже про пошанівок до цього священного слова та святобліві спогади, які невіддільні від нього — як добрий час, як милий, приємний момент всепрощення і милосердя; єдиний час, який я тільки знаю в довгому календарі року, коли чоловіки та жінки, мовби за мовчазною згодою, вільно відкривають свої серця, що досі були зачинені, замкнені на замок, і переймаються співчуттям до знедолених як до таких, котрі насправді є їхніми супутцями на спільному шляху до могили, а не геть іншою расою зовсім відмінних істот, які начебто ходять своїми власними недовідомими стежками. І тому, дядечку, я вірю, хоча Різдво ще жодного разу не кинуло ані крихти золота чи срібла мені до кишені, — вірю, що воно мені й приносило, і приносить, і приноситиме добро, і ще скажу: хай благословить його Бог!

Конторський клерк у комірчині мимоволі аж заплескав у долоні. Але, враз захопившись: припуститися такого неподобства! — лулуснув кочергою по кволуму вогнику й загасив останню його іскринку назавжди.

— Ще почую хоч звук від тебе, — погрозив йому Скрязж, — і ти відзначиш своє Різдво тим, що втратиш місце! А ви, пане, як бачу, неабиякий промовець, — це вже він “похвалив” небожа. — Дивно тільки, чого ви досі не в Парламенті.

— Та не сердьтеся, дядечку, ну ж бо! Прийдіть завтра до нас на обід.

Скрязж відказав, що прийде побачити його в... та й висловив, що хотів сказати, власне, до кінця. Ще й додав, що хотів би пересвідчитись, як його небіж перший здасться Костомасі.

— Ну чому ви так? — вигукнув Скрязжів небіж. — Чому?

— А навіщо ти оженився? — запитав Скрязж.

— Бо закохався.

— Бо ти закохався! — прогарчав Скрязж, от ніби кохання — то єдина в світі річ, ще кумедніша за “веселе Різдво”. — Ну, то ходи здоровий!

— Та що це ви, дядечку! Ви ж ніколи не навідувалися до мене до мого одруження. Чому ви робите це приводом для того, щоб не прийти до нас тепер?

РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ

— Ходи здоровий, — повторив Скряж.

— Мені ж нічого від вас не треба — я у вас нічого не прошу! Чому ми з вами не можемо бути друзями?

— Ходи здоровий, — знову повторив Скряж.

— Я всією душею шкодую, що ви так заталися. Ні між нами, ні між нашими родинами ніколи не було жодних сварок. Але я пройшов це випробування на честь Різдва, і я витримаю до кінця, не розгублю мого різдвяного настрою. Тож веселого Різдва, дядечку!

— Бувай здоровий! — на те йому Скряж.

— І з Новим роком!

— Бувай здоровий! — востаннє повторив Скряж.

Попри все це, його небіж залишив приміщення без жодного гнівного слова. Він іще зупинився біля вхідних дверей, щоб, як годиться, привітати зі святками й клерка, і той, хоч який змерзлий, а тепла мав більше, ніж Скряж, бо відгукнувся щирими привітаннями.

— Ото ще один! — пробурчав Скряж, почувши сердечний відгук свого підлеглого. — Мій конторський клерк, що отримує п'ятнадцять шилінгів на тиждень, має жінку з дітьми на шиї, а й собі туди ж, торочить про “веселе Різдво”. З такими я ще в Бедлам потраплю.

А той недотепа, випустивши Скряжевого небожа, випустив ще якихось двох відвідувачів. Були то, щоправда, статечні панове, на них приємно було подивитися. Ось вони вже й поставали, скинувши капелюхи, в Скряжевому кабінеті. Вклонилися господареві. В руках якісь книги, папери.

— Підприємство “Скряж і Мерглей”, якщо не помиляюся? — мовив один із панів, зазирнувши до свого списку. — Я маю приємність звернутися до pana Скряжа? Чи до pana Мерглея?

— Пан Мерглей помер сім років тому, — відповів Скряж. — Саме сьогодні виповнилося рівно сім років цій події.

— Ми не сумніваємось, що небіжчикову ліберальність вірно несе компаньйон, котрий його пережив, — мовив той самий пан, подаючи їхні документи.

ЧАРЛЗ ДІКЕНС

Авжеж, вони з Мерглеєм були споріднені душі, але щоб Скряз ніс якусь там “ліберальність”? Від цього слова він насупився, похитав головою і повернув відвідувачам їхні папери.

— У ці передсвяткові дні, пане Скрязе, — заговорив перший пан, беручи в руку перо, — найпаче потрібно, щоб ми хоч трохи потурбувалися про убогих і знедолених, котрі терплять нині великі муки. Багато тисяч потребують найнеобхіднішого, а сотні тисяч не мають даху над головою, пане.

— А що, вже не стало тюрем? — поцікавився Скряз.

— Є повно тюрем, — відповів пан, кладучи перо назад.

— А робітні дома? — допитувався Скряз. — Вони все ще діють?

— Та діють, — відказав пан. — Досі діють. Але я рад був би сказати, що вони перестали діяти.

— Отже, все так само існують примусові роботи й діє закон про бідних? — напосідав Скряз.

— І те, й те діє на повну силу, пане.

